

WITOLD OSTANT
Poznań

WSPÓŁCZESNY TERRORYZM – WYMIAR TEORETYCZNY I EWOLUCJA ZJAWISKA

Pierwsza dekada XXI w. w dużej mierze upłynęła w cieniu działań administracji USA będących konsekwencją zamachu terrorystycznego na *WTC* w Nowym Jorku. Rozpoczęta przez USA wojna z terroryzmem przyczyniła się w pierwszej swej fazie do redefinicji pojęć związanych z bezpieczeństwem międzynarodowym, a następnie skłoniła do pogłębionej refleksji nad faktycznymi celami prowadzenia bezprecedensowego konfliktu.

Obserwując przebieg globalnej wojny z terroryzmem, która trwa dziewięć lat, zasadne wydaje się podjęcie próby wyjaśnienia najważniejszych problemów związanych ze zjawiskiem terroryzmu, który – według administracji amerykańskiej – stał się bezpośrednią przyczyną rozpętania konfliktu. Kompleksowa analiza teoretyczna i historyczna tego zjawiska może ułatwić ocenę i zasadność środków podjętych przez polityków (nie tylko amerykańskich) po tragicznym zamachu z 11 września 2010 r.

Badając literaturę poświęconą zagadnieniu terroryzmu, szczególnie tę wydaną po 11 września 2010 r., można dostrzec wiele zbieżnych komentarzy i analiz, w których szczególną wagę przypisywano problemom teoretycznym, takim jak: definicja terroryzmu, jego klasyfikacja i typologia. Niewiele natomiast miejsca poświęcono dwóm ważnym problemom: ewolucji przyczyn terroryzmu oraz ewolucji samego zjawiska. Te dwa zagadnienia wydają się dodatkowo interesujące, ponieważ wymagają poszerzonych studiów prowadzonych z perspektywy wielu różnych dyscyplin naukowych, takich m. in. jak: antropologia polityki, teoria polityki, antropologia społeczna, socjologia polityki, socjologia konfliktu, socjologia historii, psychologia społeczna czy psychologia ewolucyjna.

Trudno z całą pewnością określić dokładną liczbę powstałych definicji terroryzmu na gruncie wielu dziedzin nauki, podobnie jak ich klasyfikacji i typologii. Aby analizować te kwestie, niezbędne jest przyjęcie jednej definicji terroryzmu, która stanie się podstawowym narzędziem pomagającym w przybliżeniu obu problemów.

Dlatego, biorąc pod uwagę dalszą analizę zjawiska na gruncie nauk politycznych, terroryzm zdefiniuję jako: działanie poza systemem oparte na określonej formie manipulacji społecznej, która godzi w poczucie bezpieczeństwa indywidualnego i zbiorowego. W większości przypadków terroryzm stosowany jest w warunkach pokoju i ma przynieść „pośrednie” lub bezpośrednie cele polityczne. Zaatakowane społeczeństwo może stać się tzw. podwójną ofiarą, z jednej strony manipulacji terrorystów organizu-

jących zamach, z drugiej państwowych ośrodków decyzyjnych formułujących politykę tzw. odpowiedzi.

POJĘCIE TERRORYZMU W NAUKACH POLITYCZNYCH

Część naukowców pojęcie terroryzmu utożsamia wyłącznie z „metodą”. Według Roberta Borkowskiego, Zbigniewa Brzezińskiego, Alberta Pawłowskiego, Jakuba Tomasiewicza, Andrzeja Zwolińskiego terroryzm postrzegany jest jako metoda walki politycznej, której instrumentem jest zbrodnia, a celem wzbudzenie strachu. Terroryzm postrzega się w tym przypadku, jako akt przemocy lub groźby, podejmowanej w celu zaszantażowania zarówno władzy, jak i opinii publicznej¹. Tak rozumiane pojęcie nie podlega zróżnicowaniu czasowemu, ponieważ nie wykazuje stałej tendencji rozwojowej. Według zwolenników tej perspektywy terroryzm nie jest „elementem doktryny”, lecz wyłącznie strategią stosowaną przez różne ruchy polityczne, organizacje czy też grupy wyznaniowe.

Druga grupa ekspertów opowiadająca się za postrzeganiem terroryzmu jako zjawiska społeczno-politycznego, przypisuje mu element „ewolucji”. Stanowisko takie reprezentują m. in. Walter Laqueur², David C. Rapoport³, Maria Tomczak⁴, Sebastian Wojciechowski⁵. W rozważaniach nad tym problemem należy uwzględnić teoretyczną oraz historyczną analizę, polegającą na ukazaniu terroryzmu i jego uwarunkowań czasoprzestrzennych.

Podejmując analizę historyczną ewolucji terroryzmu, należy terroryzm ukazać w kontekście uwarunkowań czasoprzestrzennych. Walter Laqueur wyróżnił następujące nurty w historii nowożytnej terroryzmu: 1) anarchistyczny (XIX w. i początek XX w.); 2) ekstremizm nacjonalistyczny i faszystowski; 3) terroryzm lewacki od lat 60. do 80. XX w.; 4) terroryzm prawicowy końca XX w. i początku XXI w.; 5) terroryzm ponowoczesny (*postmodern*), religijny i globalny⁶.

Natomiast David C. Rapoport opowiedział się za czterema „falami” nowoczesnego terroryzmu. Do pierwszej należały rosyjskie organizacje anarchistyczne z przełomu XIX i XX w. (oraz inne organizacje działające w Europie Zachodniej

¹ Szerzej w: R. Borkowski, *Terroryzm ponowoczesny Studium z antropologii polityki*, Toruń 2006, s. 45; Z. Brzeziński, *Terrorized by 'War on Terror' How a Three-Word Mantra Has Undermined America*, „Washington Post” 25 III 2007; A. Pawłowski, *Terroryzm w Europie XIX - XX wieku*, Zielona Góra 1980, s. 35; J. Tomasiewicz, *Terroryzm na tle przemocy politycznej*, Katowice 2000, s. 11-12.; A. Zwoliński, *Wojna: wybrane zagadnienia*, Kraków 2003, s. 50.

² W. Laqueur, *The New Terrorism: Fanaticism and the Arms of Mass Destruction*, New York-Oxford 1999.

³ D. C. Rapoport, *The Four Waves of Modern Terrorism*, w: A. Cronin, J. Ludes, *Attacking Terrorism: Elements of a Grand Strategy*, Washington DC 2004.

⁴ M. Tomczak, *Zderzenie cywilizacji czy globalizacja terroryzmu*, „Przegląd Zachodni” 2002, nr 2.

⁵ *Evolution of International Terrorism*, w: *The Faces of Terrorism*, S. Wojciechowski (red.), Poznań 2006.

⁶ W. Laqueur, *The New Terrorism ...*, s. 226 i n.

i na Bałkanach), „antykolonialne ruchy” w Indiach oraz ultrareligijne np. *Ku Klux Klan* w USA. Druga fala miała miejsce po II wojnie i obejmowała ona głównie ruchy etnonacjonalistyczne, separatystyczne i antykolonialne. Trzecia to ugrupowania tzw. nowej lewicy: działające w latach 60. i 70. XX w., rewolucyjne ruchy w Ameryce Łacińskiej, Azji oraz Afryce. Do czwartej zalicza się w pierwszej kolejności ruchy fundamentalistów judaistycznych i islamskich⁷. Podobne stanowisko reprezentuje Maria Tomczak, która wyróżniła trzy podstawowe okresy w historii terroryzmu: terroryzm anarchistyczny, separatystyczny (narodowyzwoleńczy, etnonacjonalistyczny, lewacki) i muzułmański (od początku XXI w.)⁸.

Sam problem wytyczenia cezury historycznej „nowoczesnego” terroryzmu wzbudza wiele kontrowersji. W dotychczasowych pracach poświęconych terroryzmowi można dostrzec dwa zasadnicze sposoby myślenia. Pierwszy wyodrębnia „nowoczesny” terroryzm od chwili wynalezienia materiałów wybuchowych w XIX w., których szerokie zastosowanie zrewolucjonizowało taktykę aktów terrorystycznych⁹. Drugie stanowisko reprezentują badacze, którzy „nowoczesny” terroryzm utożsamiają z początkiem dekady lat 70. XX w.¹⁰. Uwzględniając obiektywne czynniki, nie można z całą pewnością przesądzić, które ze stanowisk należy uznać za najbardziej uprawnione. Można zaryzykować tezę, iż oba powinny koegzystować w literaturze ze względu na horyzont poznania.

Zjawisko terroryzmu nabrało szczególnego znaczenia w XX i XXI w. właśnie na skutek wykorzystania nowych technologii i manipulacji sprawców zamachów środkami przekazu informacji. Analizując częstotliwość występowania terroryzmu i motywacje, jakimi posługują się organizacje, nie sposób nie zauważyć pewnych okresów historycznych, kontekstu społecznego oraz przestrzeni, które były tożsame dla określonych nurtów terroryzmu. Starając się określić ramy ewolucji terroryzmu i jego przyczyn, można za W. Laqueurem wyróżnić kilka zasadniczych nurtów terroryzmu lub – jak proponował David C. Rapoport – „fal”.

⁷ D. C. Rapoport, *The Four Waves of Modern Terrorism...*, s. 3 i n.

⁸ M. Tomczak, *Evolution of International Terrorism*, w: *The Faces of Terrorism*, S. Wojciechowski (red.), Poznań 2006, s. 7 i n.; i d e m, *Zderzenie cywilizacji ...*, s. 36 i n.

⁹ Przedstawicielem tej tendencji jest niewątpliwie W. Laqueur, historyk pochodzenia brytyjskiego mieszkający w USA, który twierdzi, iż zorganizowany terroryzm nie jest zjawiskiem nowym, ponieważ bojownicy Woli Ludu lub eserowców byli równie dobrze zorganizowani i zakonspirowani jak przedstawiciele dzisiejszych grup terrorystycznych. Podobnego zdania jest K. Karolczak, szerzej w: W. Laqueur, *Terrorismus*, Kronberg 1977, s. 216; K. Karolczak, *Terroryzm polityczny – próba redefinicji*, w: *Terroryzm w świecie współczesnym*, E. Haliżak, W. Lizak, L. Lukaszuk, E. Śliwka (red.), Warszawa-Pieniężno 2004, s. 15-16.

¹⁰ Jednym z przedstawicieli takiego podejścia jest David Fromkin, dla którego terroryzm polityczny jest specyficzną chorobą współczesnego świata. Według D. Fromkina terroryzm polityczny jako pojęcie ma swój początek w 1973 r., jako strategia polityczna jest on „nowy i specyficzny”, szerzej w: D. Fromkin, *Die Strategie des Terrorismus*, w: *Terrorismus. Untersuchungen zur Strategie und Struktur revolutionärer Gewaltpolitik*, M. Funke (red.), Bonn 1977, s. 84.

W. Laqueur i D.C. Rapoport za pomocą wprowadzonych pojęć charakteryzują określony czas, kontekst społeczny i wymiar terytorialny, w których natężenie odnotowywanych aktów terroryzmu przybierało na częstotliwości, a udział zdeklarowanych ideologicznie ugrupowań był zdominowany przez jeden światopogląd. W takim ujęciu nonsensem byłaby próba tworzenia uniwersalnego modelu wyjaśniającego, bazującego na algorytmie opartym na behawioralnych cechach ugrupowań, który miałby wytyczyć ramy ideologiczne, przestrzenne i czasowe ugrupowań sięgających po terroryzm jako metodę walki politycznej. W tej sytuacji można jedynie szacunkowo przyjąć umowne ramy występowania pewnych nurtów terrorystycznych i posłużyć się metodami: historyczno-opisową oraz ilościową.

EWOLUCJA PRZYCZYŃ TERRORYZMU

Istnieje wiele metod służących wyjaśnianiu zjawisk społecznych. Ich struktura przyczynowo-skutkowa sprawia, iż są one źródłem różnorodnych interpretacji i sposobów ich przedstawiania. Uogólnienie to odnosi się do konkretnych faktów społecznych, które wyjaśniane są i interpretowane niejednolicie, ale za to zgodnie ze specyfiką metodologiczną¹¹.

Starając się ustalić główne przyczyny terroryzmu, należy uwzględnić fakt, iż zjawisko to jest przejawem ekstremizmu politycznego i powstaje w wyniku szerszych uwarunkowań polityczno-ekonomiczno-społecznych. Jest ono związane silnie z otoczeniem, w jakim funkcjonuje, w tym z różnymi konfliktami obecnymi w danym środowisku¹². Organizacje terrorystyczne stają się podmiotem politycznym, mimo że funkcjonują poza regułami systemu stworzonymi za pomocą norm prawnych. W takim wypadku podlegają one zasadom opisu stworzonym na gruncie antropologii polityki i teorii polityki.

Istota, zakres i częstotliwość oraz ewolucja aktów terroryzmu związane są ze specyficznymi cechami epoki, w której się pojawiają. Kształtują je kolejne wydarzenia i uwarunkowania cywilizacyjno-kulturowe¹³. W kontekście analizy przyczyn terroryzmu

¹¹ Występowanie związków przyczynowych między poszczególnymi faktami dotyczącymi życia społecznego może być interpretowane w różny sposób, w zależności od postawy epistemologicznej badacza, szerzej w: F. Gołębiewski, *Przyczyny terroryzmu politycznego*, w: J. Muszyński (red.), *Terroryzm polityczny*, Warszawa 1981, s. 52 i n.

¹² Trafnie ujął ten problem Viktor Grotowicz, który wyraźnie zaznaczył, iż analiza przyczyn powstania grup terrorystycznych odsyła do mechanizmów powstania i funkcjonowania konfliktów społecznych i politycznych. Terroryzm bowiem jest zawsze reakcją na tego typu konflikt, szerzej w: V. Grotowicz, *Terroryzm w Europie Zachodniej. W imię narodu i lepszej sprawy*, Warszawa, Wrocław 2000, s. 371.

¹³ Zadaniem, S. Huntingtona, kultury mogą się zmieniać, w różnych okresach miewają rozmaity wpływ na politykę i ekonomię, ale najważniejsze różnice w stopniu rozwoju politycznego i gospodarczego między cywilizacjami zakorzenione są w odrębnościach kulturowych, szerzej w: S. P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Warszawa 1998, s. 20.

słuszne wydaje się przypuszczenie, iż najważniejszym elementem podłoża kulturowego jest podejście określonej społeczności do wartości, jaką stanowi ludzkie życie¹⁴.

W różnych dziedzinach nauk na przełomie XX i XXI w. podkreślano międzynarodowy charakter zjawiska, dlatego też analitycy nawiązywali w opisie najczęściej do pojęcia terroryzmu międzynarodowego¹⁵. Analizując terroryzm polityczny można wysunąć tezę, iż jego przyczyny implikowane są wieloma aspektami związanymi z sytuacją, w jakiej znajduje się dana grupa czy klasa społeczna, która wybiera terroryzm jako racjonalną z jej punktu widzenia drogę rozwiązania określonych problemów. Forsując takie ujęcie problemu można uniknąć dyskusji nad stroną techniczną działań terrorystycznych, gdyż metody mogą być podobne, a nawet identyczne, natomiast uwarunkowania i cele różne.

Głównym celem terroryzmu jest najczęściej zmiana istniejącego *status quo* (obalenie władzy, likwidacja danego systemu politycznego). Jest ona ściśle związana z określonymi grupami społecznymi dążącymi do zmiany swojej pozycji w danej strukturze polityczno-społeczno-ekonomicznej¹⁶. Zakres działalności tych sił społecznych może być bardzo zróżnicowany¹⁷. Sięganie po terror lub terroryzm jako formę walki politycznej może wynikać z desperacji i braku możliwości stosowania innych metod w konflikcie o asymetrycznym rozkładzie sił, szczególnie w obliczu występowania silnego ośrodka władzy, będącego poza szeroko rozumianą kontrolą społeczną¹⁸.

Radykalizm stosowanych metod, sięganie po przemoc, którą legitymizują określone konstrukcje światopoglądowe, jest w dużej mierze realizacją wybranej przez terrorystów strategii oddziaływania. Strategia poszczególnych grup występuje najczęściej w korelacji z powszechnym na danym obszarze lub w regionie uczuciem zbiorowego zachwiania poczucia sensu życia, istniejącego ładu społecznego i jego instytucji.

¹⁴ Dla jednych życie ludzkie to najwyższa wartość, a śmierć jest końcem, dla innych życie to oczekiwanie, a śmierć to początek nowego życia wiekuistego, szerzej w: T. Białek, *Terroryzm, manipulacja strachem*, Warszawa 2005, s. 66.

¹⁵ Terroryzm międzynarodowy jest zjawiskiem stosunkowo nowym, ponieważ pojawił się w XIX w. i trwa do dzisiaj, szerzej w: M. Tomczak, *Dwa terroryzmy: regionalny i międzynarodowy*, Zeszyty Instytutu Zachodniego nr 36, 2005, s. 30 i n.

¹⁶ Szczególnie motyw ten promowany jest przez przedstawicieli grup o podłożu narodowowyzwoleńczym, przykładami mogą być takie organizacje, jak ETA, czy też IRA, szerzej w: V. Grotowicz, *Terroryzm w Europie Zachodniej...*, s. 315-349.

¹⁷ J. Muszyński, *op. cit.*, s. 62 i n.

¹⁸ Przy rozważaniu tych problemów należy uwzględnić zjawiska występujące w psychopatologii, co uwiadcza się wyraźnie w kręgach młodzieży (określonego rodzaju psychonerwice, psychozy, potęgowane dodatkowo przez używanie narkotyków). Niewątpliwie sprzyjają one demagogii terrorystycznej, osłabiając naturalne bariery obronne, prowadzą do relatywizowania poczucia własnego bezpieczeństwa, lekceważenia życia. Charakterystyczną cechą pozostaje również zamknięcie i izolowanie się od środowiska społecznego (dom, rodzina, szkoła, uczelnia itp.). To wszystko staje się impulsem do akceptowania i stosowania postaw pobudzających działalność typu terrorystycznego, szerzej w: *ibidem*, s. 70.

Postawy większości ekstremistów sięgających po przemoc jako formę realizacji swoich celów łączą się zdecydowanie najczęściej z koncepcjami, które głównie w subiektywnej stronie życia doszukują się źródeł podstawowych wartości, negują natomiast sens zbiorowości jako naruszającej rozwój osobowy i podważającej możliwość samorealizacji¹⁹.

Tendencjom pobudzającym postawy i zachowania agresywne sprzyja sytuacja społeczna, w której występuje rozbieżność pomiędzy oczekiwaniami społecznymi a stanem ich aktualnej realizacji. Skala oczekiwań może być bardzo zróżnicowana, zależna przede wszystkim od społeczeństwa i interesów poszczególnych grup społecznych. Oznacza to, że napięcia społeczne będące wynikiem różnicy między oczekiwaniami a ich realizacją mogą pojawiać się we wszystkich typach społeczeństw, zarówno wysoko rozwiniętych, jak i rozwijających się²⁰.

Możliwość kwantyfikacji skali oczekiwań nadal pozostaje sprawą złożoną. Ograniczając się do zagadnień ekonomicznych, nie uzyskuje się pełni obrazu. Możliwość wyodrębnienia poszczególnych składników tych oczekiwań i ich zmierzenie pozostaje również wątpliwe. Dlatego wyniki tego rodzaju analiz nie mogą być podstawą przekonujących koncepcji. Można przy tej okazji raz jeszcze odwołać się do modelu eschatologicznego D. Sternbergera, który doszukuje się źródła postaw terrorystycznych w niemożności realizacji oczekiwań²¹. Należy jednak zauważyć, iż oczekiwania te zazwyczaj nie są sprecyzowane, lecz stanowią zbitkę wielu przypadkowo dobranych, sprzecznych koncepcji. Brak logicznej spójności, imaginacyjny charakter haseł terrorystycznych (postulaty często odbiegają od rzeczywistości, ludzka wizja lepszego świata, nowych jakości, osnute są na mitologizacji wydarzeń, na manichejskim obrazie świata) sprawia, że wywołują one pozytywne skojarzenia w świadomości społecznej²². Zostaje ona wtedy wypełniona przez obraz walki o nowy świat, w pełni zaakceptowany, stanowiący mocną podstawę dla działania poza granicami etyki²³.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Alan Newcombe w pracy poświęconej zagadnieniom przemocy posłużył się grafem ilustrującym prezentowaną wyżej współzależność, szerzej w: A. Newcombe, *Some Contributions of Behavioral Science to the Study of Violence*, „International Social Science Journal” 1978, nr 2, s. 750.

²¹ U podłoża terroryzmu leży określona eschatologia, która może być dwojakiego rodzaju „egzystencja w oczekiwaniu” lub „aktywizm spełnienia”. Pierwsza z nich nie zakłada konieczności podejmowania specjalnego działania, druga stanowi wyzwanie dla działalności, w tym również terrorystycznej, szerzej w: D. Sternberger, *Über die Natur des deutschen Terrorismus*: „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 28.10.1978.

²² Terroryci są zwykle ludźmi młodymi, w wieku 22-25 lat (występuje często swoista równowaga pomiędzy liczbą kobiet i mężczyzn parających się działalnością terrorystyczną), na ogół są stanu wolnego. Większość z nich pochodzi z dużych miast (wyjątkiem są organizacje terrorystyczne Ameryki Południowej i państw Bliskiego Wschodu). Terroryci, których działalność ma zabarwienie lewicowe, mają na ogół wyższe wykształcenie, szerzej w: K. Jałoszyński, *Terroryzm fundamentalistów islamskich*, Warszawa 2001, s. 13.

²³ Oczekiwania społeczne w tym wypadku nie mogą być zrealizowane z dwóch podstawowych powodów: istniejący porządek moralno-społeczny jest przez nią kwestionowany i nie może stać się podstawą do twórczej samorealizacji; nie istnieje model alternatywny (w pełni koherentny), który stałby się podstawą do działania, szerzej w: J. Muszyński, *op. cit.*, s. 71.

Ideowe przesłanki nowoczesnego terroryzmu politycznego pozostają złożone i nie dają się ująć w jednolity schemat. W sferze ideowej odpowiadają im określone uwarunkowania psychospołeczne tworzące odpowiedni klimat, w którym tendencje terrorystyczne mogą znajdować oparcie. Zjawisko to związane jest z kolei z uwarunkowaniami strukturalnymi, dotyczącymi danego poziomu rozwoju społecznego. Negatywne aspekty kultury masowej, dążenie do komercjalizowania, spłykania, wulgaryzowania wartości kulturowych oraz relatywizacji norm mogą stanowić dla jednostki dodatkowe uwarunkowanie ułatwiające akceptację założeń filozofii negacji²⁴.

W tym przypadku można wydzielić trzy zasadnicze grupy uwarunkowań składających się na występowanie zjawiska terroryzmu politycznego: sfera ideowa, mająca odpowiednie zaplecze w wielu kierunkach filozoficzno-społecznych sięgających korzeniami do okresów wcześniejszych; sfera strukturalno-społeczna odnosząca się do występowania stanu kryzysowego, głównie w systemie wartości społeczno-kulturowych; sfera psychospołeczna odnosząca się do kształtowania warunków dla funkcjonowania odpowiednich przekonań i postaw akceptujących stosowanie aktu terroru lub terroryzmu (dotyczy to głównie, ale nie wyłącznie, młodzieży)²⁵. Podobnie opisał problem Sebastian Wojciechowski starając się wyróżnić trzy uniwersalne motywacje terrorystów (obiektywne przyczyny terroryzmu w modelu teoretycznym): założenia – inspiracje (polityczne, etniczne lub religijne ideologie); ekonomiczne i społeczne warunki w ojczyznach terrorystów lub w miejscach ich przebywania (odsetek bezrobotnych lub materialna sytuacja w regionie *etc.*); psychologiczne aspekty w sięganiu po przemoc, proces socjalizacji²⁶.

Terroryzm polityczny, którego głównym zadaniem pozostaje dokonanie zasadniczych przeobrażeń społecznych, w określony sposób znajduje uzasadnienie we wszystkich wymienionych powyżej sferach. Chodzi w tym wypadku o rozwiązanie problemu władzy (stąd określenie: „polityczny”) poprzez obalenie dotychczas istniejącej formy rządów. Terroryści żądają rewolucyjnej zmiany, która przyniesie nowy porządek, polityczno-społeczno-ekonomiczny²⁷.

Inne odmiany terroryzmu (określane jako terroryzm subrewolucyjny, represyjny) wiążą się z ograniczonym kręgiem odbiorców, adresowane są do grupy związanej z danym terytorium wynikającym z zakładanych celów (osiągnięcie cząstkowych celów politycznych lub działanie podejmowane na rzecz utrwalenia istniejącego

²⁴ Paradoksalne takimi skrótami myślowymi posługiwali się: anarchiści, rewolucjoniści, faszyci, narodowi socjaliści, a na przełomie XX i XXI w. fundamentalni radykałowie islamscy, szerzej w: J. Gray, *Al-Kaida i korzenie nowoczesności*, Warszawa 2006, s. 8 i n.

²⁵ J. Muszyński, *op. cit.*, s. 72.

²⁶ S. Wojciechowski, *The Triad of Terrorist Motivation – Introduction*, w: *Terrorism as a Timeless Actor on the International Stage*, S. Wojciechowski (red.), Poznań 2005, s. 5 i n.

²⁷ W nowym świecie przewidywanym przez *Al-Kaidę* władza i konflikt znikną. Jest to wytwór rewolucyjnej wyobraźni, a nie przepis na sensowne społeczeństwo nowych czasów, ale pod tym względem nowy świat *Al-Kaidy* nie różni się od fantazji Marksa, Bakunina, Trockiego, Lenina, czy Mao, a także tzw. neoliberalnych ewangelistów, którzy obwieścili „koniec historii”. Jest wielce prawdopodobne, że *Al-Kaida* podobnie jak nowoczesne ruchy zachodnie „osiądzie na mieliźnie niezmiennych potrzeb ludzkich”, szerzej w: J. Gray, *op. cit.*, s. 11.

porządku społecznego). W tym wypadku występowanie terroryzmu mogą determinować poszczególne czynniki lub grupy czynników odnoszących się do sfer: ekonomicznej, politycznej, społecznej i psychologicznej. Wynika to bezpośrednio z charakteru i celu działalności terrorystycznej (długo- lub krótkofalowego)²⁸.

Istnieją wreszcie organizacje, które posługują się przemocą o charakterze czysto instrumentalnym. Akt terroru jest stosowany jako alternatywne działanie, z braku innych możliwości, w celu zwrócenia uwagi opinii publicznej na problem reprezentowany przez daną grupę społeczną²⁹.

NAJWAŻNIEJSZE NURTY TERRORYZMU

Pierwszym nurtem „nowoczesnego” terroryzmu, który wystąpił z końcem XIX i początkiem XX w. na kontynencie europejskim, był tzw. rosyjski terroryzm rewolucyjny, związany z kampanią organizowaną przez ruchy anarchistyczne w Rosji, Francji, Hiszpanii i we Włoszech³⁰. W Stanach Zjednoczonych działał *Ku Klux Klan*³¹.

Terroryzm anarchistyczny był symboliczną reakcją na klęskę propagandy, która miała wywołać rewolucję chłopską przeciw samowładztwu (samodzierzawiu) carów Rosji³². Zdaniem działaczy Zemsty Ludu i Ziemi i Woli, procesy modernizacji zachodzące w Rosji od lat 70. XIX w. nie służyły przeludnionej i zacofanej wsi. Natomiast bezpośrednim pretekstem do sięgnięcia po przemoc indywidualną ze strony członków Ziemi i Woli była

²⁸ J. Muszyński, *op. cit.*, s. 73.

²⁹ Przykładami mogą w tym wypadku być organizacje: ekoterrorystyczne *Earth First* (organizacja działająca w Kanadzie) i *EMETIC* (amerykańska), antyaborcyjne głównie w USA i Kanadzie oraz obrońców praw zwierząt (*Animal Liberation Front – ALF*) w USA i Europie Zachodniej, szerzej: B. Bolechów, *Terroryzm w świecie podwubiegunowym Przewartościowania i kontynuacje*, Toruń 2003, s. 45 i n.; J. Posłuszny, *Armia Boga. Antyaborcyjny „opór bez przywództwa”*, w: *Polityczne metody zwalczania terroryzmu*, K. Liedel, J. Marszałek-Kawa, Sz. Wudarski (red.), Toruń 2006, s. 213 i n.; E. i J. Posłuszni, *W obronie życia zwierząt, i środowiska. Terroryzm w obronie jednej sprawy na przełomie XX i XXI wieku*, w: *Terroryzm. Globalne wyzwania*, K. Kowalczyk, W. Wróblewski (red.), Toruń 2006, 127 i n.

³⁰ Zdaniem W. Laqueura teoretycy i przywódcy rewolucyjnego i anarchistycznego terroryzmu w Rosji, tacy jak M. Bakunin i P. Kropotkin stworzyli systemy myślowe, które stanowią jedną z ideologicznych podstaw terroryzmu, szerzej w: M. Tomczak, *Terroryzm w RFN i Berlinie Zachodnim. Źródła, strategia i konsekwencje działalności terrorystycznych ugrupowań skrajnej lewicy*, Poznań 1986, s. 12 i n.

³¹ *Ku Klux Klan* został utworzony w 1865 r. pod koniec wojny secesyjnej, w celu obrony supremacji białych. Działalność organizacji była sukcesywnie wznowiana. Uważa się, iż liczba członków w latach 90. XX w. wyniosła szacunkowo ok. 9-20 tys. osób, zamieszkujących przeważnie w stanach południowych USA. Metody działań terrorystycznych to głównie: zamachy bombowe, morderstwa, podpalenia i liczne samosądy, szerzej w: A. J. Gough, *Terror Ku – Klux – Klanu*, w: *Encyklopedia terroryzmu*, Warszawa 2004, s. 523 i n.

³² Sytuacja w Rosji w drugiej połowie XIX w. stanowiła podrechnikowy przykład genezy konfliktu politycznego, który obejmuje: dostęp i poziom partycypacji w sprawowaniu władzy i wpływie politycznym, udział w wytwarzaniu i podziale dóbr materialnych, społeczny status poszczególnych podmiotów, poziom realizacji zbiorowych i indywidualnych systemów wartości związanych z cywilizacyjną, moralną, religijną, etyczną itp. odrębnością podmiotów, szerzej w: L. Sobkowiak, *Konflikt polityczny – analiza pojęcia*, w: *Studia z teorii polityki*, A. W. Jabłoński, L. Sobkowiak (red.), t. 1, Wrocław 1998, s. 127 i n.

kara chłosty wymierzona jednemu z rewolucjonistów osadzonemu w więzieniu. Kampania terroryzmu indywidualistycznego spotkała się ze zdecydowaną reakcją władz carskich, które mimo wysiłków nie zdołały zapobiec zamachowi na osobę cara Aleksandra II³³. Odpowiedzią władz carskich była kampania kontrterroru państwa wobec podejrzanych o sprzyjanie idei rewolucyjnej oraz zahamowanie systemowych reform państwa. Posunięcia te spolaryzowały oświecone warstwy społeczne, anarchizowały sytuację w państwie, a w konsekwencji doprowadziły do wybuchu pierwszej rewolucji w 1905 r.

Analizując elementy rosyjskiego systemu polityczno-ekonomicznego drugiej połowy XIX w., dostrzec można wiele niekorzystnych trendów, związanych z deficytem w partycypacji we władzy niezamożnych i wykształconych warstw społecznych.

Akty terrorystyczne organizacji rewolucyjnych czy anarchistycznych charakteryzowały się specyficznym (dyskryminacyjnym) doбором ofiar zamachów. Ich celem byli w przeważającej mierze wysocy urzędnicy aparatu państwowego albo monarchowie. Akty te miały burzyć odwieczny porządek rzeczy i siac wątpliwości, podważając panującą porządek społeczny, którego tzw. awangarda ruchów rewolucyjnych i anarchistycznych nie akceptowała (w pierwszej kolejności mit o „boskim” nadaniu władzy). Ważnym elementem dla pomyślności organizowanych kampanii terrorystycznych, z punktu widzenia bojowników, był coraz powszechniejszy dostęp społeczeństwa do prasy, która stała się z jednej strony narzędziem upowszechniania idei rewolucyjnych, a z drugiej elementem manipulacji podważającym ład i porządek społeczny³⁴.

Drugim charakterystycznym nurtem terroryzmu był etnonacjonalizm (ekstremizm nacjonalistyczny, separatyzm), który szczególnie aktywnie wpływał na rzeczywistość polityczno-społeczną w pierwszej połowie oraz w latach 90. XX w. Okres ten w historiografii zdominowany był przez wydarzenia związane z I i II wojną światową. Pomimo to w tym czasie doszło do powstania wielu ugrupowań posługujących się terroryzmem. Przykładami mogą być: Irlandzka Armia Republikańska (*IRA*), „Baskonia i Wolność” (*ETA*), Wewnętrzna Macedońska Organizacja Rewolucyjna (*WMOR*)³⁵, Czarna Ręka (*CR*)³⁶ itp.

³³ Udany zamach na Aleksandra II przeprowadził 1 marca 1881 r. Ignacy Hryniewicki, szerzej w: M. Warykowa, *Historia powszechna 1850-1914*, Warszawa 1998, s.174-177.

³⁴ Należy zaznaczyć, iż terroryzm ten nacechowany był „indywidualizmem i wolnością” reprezentowanymi w poglądach Michała Bakunina, Piotra Ławrowa, Mikołaja Michajłowskiego, Piotra Tkaczowa i Siergieja G. Nieczajewa. Inną wizję opartą na masowym, zorganizowanym terrorze reprezentowali Karol Marks, Fryderyk Engels i Włodzimierz Iljicz Lenin, szerzej w: J. Janicki, *Teoria i praktyka przemocy w ruchach „lewicowo”-ekstremistycznych*, w: *Ideologia i praktyka współczesnego lewactwa*, J. Janicki, J. Muszyński (red.), Warszawa 1976, s. 77-100; A. Waliczek, *Rewolucja a terror*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Nauki Społeczne” 1985, nr 45, s. 41 i n.; M. Eliade, *Sacrum i profanum*, Warszawa 1996, s. 171 i n.

³⁵ *WMOR* została założona w Salonikach w 1893 r., członkowie organizacji walczyli o przyłączenie Macedonii (wówczas podzielonej na trzy prowincje i włączonej do imperium osmańskiego) do Bułgarii, następnie w latach 1918-1939 uczestniczyli w akcjach mających na celu oswobodzenie tych regionów Macedonii, które po 1919 r. znalazły się w granicach Jugosławii, szerzej w: F. Gołembski, J. R. Nowak, *Problem macedoński w polityce zagranicznej*, Warszawa 1977, s. 71; P. Eberhardt, *Przemiany demograficzno-etniczne na obszarze Jugosławii w XX wieku*, Lublin 2005, s. 183.

³⁶ Organizacja wspierała ruchy terrorystyczne w Bośni i Macedonii wymierzone przeciwko Austrii. Najbardziej prawdopodobnym celem ugrupowania było stworzenie zjednoczonego państwa słowiańskiego (Jugosławii), szerzej w: *Encyklopedia terroryzmu...*, s. 60-63.

Równolegle rozwijał się terror polityczny ugrupowań faszystowskich, nazistowskich i ultranacjonalistycznych w takich państwach, jak: Turcja³⁷, republika weimarska (następnie III Rzesza), Włochy, Cesarstwo Japonii, Ukraina oraz państwa Półwyspu Bałkańskiego³⁸.

Po II wojnie światowej wiele narodów dokonało zwrotu w rozwoju cywilizacyjnym³⁹. Terroryzm stał się w ich wydaniu pewnego rodzaju „wojną zaczepną”, a jego zastosowanie wiązało się z asymetrią potencjałów walczących ze sobą stron. Ugrupowania walczące o niepodległość były z reguły słabsze od państw kolonialnych i nie mogły liczyć na pokonanie ich w otwartej walce⁴⁰.

Nawiązując do aktów terroryzmu w XIX i na początku XX w., możemy dostrzec zmianę taktyki w przeprowadzaniu i koordynowaniu kampanii terrorystycznych. Pojawiła się nowa forma przekazu społecznego – telewizja, która umożliwiła dotarcie do świadomości coraz szerszej publiczności. Komercyjne i publiczne stacje telewizyjne otworzyły nowe możliwości „globalnego teatru”. Połączenie ruchomego obrazu z dźwiękiem, ze względu na powszechną dostępność, stało się najbardziej efektywnym medium docierającym do niemal każdego zakątka globu⁴¹.

Odwołując się do teorii symbolicznego interakcjonizmu, można określić działania terrorystów jako formę „teatru zbrodni”, złożoną z trzech elementów: scenariuszy, aktorów i sceny politycznej. Środki masowego przekazu w tym wypadku kreują wrażenie więzi pomiędzy ofiarami terrorystycznych zamachów i odbiorcami medialnych obrazów. Rodzące się złudzenie identyfikacji (więź paraspoleczna) wywołuje poczucie grozy i niepewności. Morderstwa nabierają większej ekspresji, a ich sprawcy kreowani są na omnipotentnych i bezkarnych⁴². Analizując ten problem,

³⁷ Wiosną 1916 r. Turcy na terenie okupowanej przez nich Armenii Zachodniej dokonali rzezi Ormian. Zamordowano ponad półtora miliona bezbronnych ludzi. W wyniku wojny grecko-tureckiej z lat 1919-1920, 10 sierpnia 1920 r. w Sèvres pod Paryżem Turcja podpisała traktat z państwami Ententy. Na mocy traktatu Grecji m.in. przyznano większość terenów europejskich Turcji, zachodnie wybrzeże Półwyspu Anatolijskiego ze Smyrną. Armenii zwrócono m. in. Kars, Trapezunt i górę Ararat wraz z jeziorem Wan. Kemal Atatürk, przywódca ruchu narodowego, nie chciał pogodzić się z tym faktem. Na podstawie Sojuszu o Wzajemnej Przyjaźni i Współpracy ze Związkiem Radzieckim z 1920 r. Turcja i Rosja Sowiecka zaatakowały Armenię, dokonując jej rozbioru, szerzej w: D. Bloxham, *The great game of genocide: imperialism, nationalism, and the destruction of the Ottoman Armenians*, Oxford-New York 2005, s. 329; M. I. Midlarsky, *The killing trap: genocide in the twentieth century*, Cambridge 2005, s. 463.

³⁸ A. Pawłowski, *op. cit.*, s. 36.

³⁹ W wielu państwach Azji i Afryki rozpoczął się proces tzw. dekolonizacji, szerzej w: J. Kukułka, *Historia współczesnych stosunków międzynarodowych 1945-2000*, Warszawa 2001; *Zarys dziejów Afryki i Azji. Historia konfliktów 1869-2000*, A. Bartnicki (red.), Warszawa 1996; P. Calvocoressi, *Polityka międzynarodowa 1945-2000*, Warszawa 2002.

⁴⁰ M. Tomczak, *Zderzenie cywilizacji...*, s. 38 i n.

⁴¹ B. Ociepka, *Komunikowanie międzynarodowe*, Wrocław 2002, s. 75 i n.

⁴² B. R. Barber, *Imperium strachu. Wojna z terroryzmem*, Warszawa 2005, s. 79; R. Borkowski, *Strach w komunikowaniu społecznym – medialny obraz terroryzmu*, w: *Polityczne metody zwalczania terroryzmu...*, s. 229; A. Stępińska, *Modern Mass Media and International Terrorism*, w: *The Faces of Terrorism*, S. Wojciechowski (red.), Poznań 2006, s. 173 i n.; M. Legiędź-Gałuszka, *Obraz terroryzmu w mediach masowych*,

należy zwrócić także uwagę na uwarunkowania kulturowe, zainteresowanie społeczności międzynarodowej problemami danego regionu, jego znaczenie rozpatrywane ze strategicznego i geopolitycznego punktu widzenia, poziom cywilizacyjny (uprzemysłowienie, rola rewolucji przemysłowej, stosunki społeczne), podziały narodowościowo-religijne oraz wielkość strat wywołanych II wojną światową.

Przykładem najbardziej spektakularnych działań rozpoczętych *de facto* podczas II wojny światowej była kampania terrorystyczna żydowskiej organizacji *Irgun* w Palestynie⁴³. Nowatorska strategia miała na celu przede wszystkim zwrócić uwagę świata na sytuację Żydów w Palestynie, a następnie wywołać atmosferę lęku wśród przedstawicieli władz brytyjskich administrujących w tym regionie na podstawie mandatu Ligi Narodów.

Terroryzm o podłożu etnonacjonalistycznym (separatystyczny) uaktywnił się po II wojnie światowej m. in. w Wielkiej Brytanii (Irlandia Północna), we Francji (terroryści korsykańscy i bretońscy), w Holandii (Molukowie), Hiszpanii (terroryzm baskijski), we Włoszech (Górna Adyga) i na Cyprze (Grecy cypryjscy), w Turcji (Kurdowie) oraz na Bliskim Wschodzie (Palestyńczycy, Kurdowie i Erytrejczycy). Dodatkowym impulsem do rozpowszechnienia kampanii terrorystycznych było powstanie wielu organizacji o charakterze ruchów zbrojnych uczestniczących w procesie dekolonizacji⁴⁴. Pod wpływem procesu dekolonizacji wyraźnie nasiliły się dążenia niepodległościowe narodów lub grup etnicznych funkcjonujących w ramach systemu kolonialnego, stworzonego przez mocarstwa Europy Zachodniej. II wojna światowa udowodniła narodom znajdującym się pod rządami mocarstw imperialnych takich, jak np. Wielka Brytania, Francja, Niemcy czy Holandia, iż omnipotencja imperiów kolonialnych jest ograniczona. Po wojnie runął mit białego człowieka, misji dziejowej oraz wizerunku białej rasy, która jakoby była predestynowana do sprawowania władzy dzięki przewadze techniczno-naukowej⁴⁵.

Strategia organizacji prowadzących kampanie terrorystyczne miała zasadniczo dwa cele: przejęcie władzy na danym obszarze oraz zastraszenie przeciwników poli-

informacja, perswazja, aksjologia, w: *Oblicza współczesnego terroryzmu*, K. Kowalczyk, W. Wróblewski (red.), Toruń 2006, s. 129.

⁴³ Był to konflikt, zdaniem przywódcy *Irgunu*, Menachema Begina, liczony nie liczbą ofiar, lecz siłą oddziaływania psychologicznego, szerzej w: B. Hoffman, *Oblicza terroryzmu*, Warszawa 1999, s. 50; K. Karolczak, *Terroryzm żydowski przed powstaniem państwa Izrael*, w: *Polityczne metody zwalczania terroryzmu...*, s. 73 i n;

⁴⁴ Przykładami są: Front Wyzwolenia Narodowego (FVN) w Algierii (1954), Cypryjska Organizacja Wyzwolenia Narodowego (EOKA – 1955), *Mau Mau* w Kenii (1952), Organizacja Ludu Afryki Południowo-Zachodniej (SWAPO) w Namibii (1966), Unia Ludów Angoli (UPA – 1961), Afrykańska Partia na rzecz Niepodległej Gwinei i Wysp Zielonego Przylądka (PAIGC – 1963), szerzej w: *Encyklopedia terroryzmu...*, s. 159-182.

⁴⁵ M. W. Solarz, *Terroryzm jako narzędzie realizacji polityki niektórych państw afrykańskich*, w: *Terroryzm międzynarodowy. Geneza i przejawy w świecie współczesnym*, E. Haliżak, W. Lizak, L. Łukaszuk, E. Śliwka (red.), Warszawa-Piwnice 2004, s. 253 i n.

tycznych. Terroryzm stał się skutecznym narzędziem walki. W większości przypadków strony konfliktów posługujące się przemocą o wymiarze politycznym osiągnęły zamierzone cele. Terroryzm postrzegany jako strategia stał się wykorzystywanym powszechnie środkiem wojny psychologicznej, który na dany konflikt zwracał uwagę środków masowego przekazu.

Trzeci nurt obejmuje ugrupowania tzw. nowej lewicy działające w latach 60. i 70. XX w. w Ameryce Łacińskiej, Europie Zachodniej (w mniejszym stopniu w Azji i w Afryce). Inspiracją dla grup np. południowoamerykańskich była udana rewolucja na Kubie, a wzorcem Fidel Castro. Terroryści południowoamerykańscy rozwinęli strategię *guerrilli*, tj. ulicznej partyzantki⁴⁶. Stała się ona nieodłącznym elementem sprzeciwu grup upośledzonych wobec klasy dominującej⁴⁷. F. Castro w latach 1960-1968 realizował tzw. strategię kontynentalną, czynnie wspierając wszelkiego rodzaju ruchy rewolucyjne w Ameryce Łacińskiej. Władze Kuby próbowały w to przedsięwzięcie zaangażować również inne państwa Trzeciego Świata⁴⁸. Głównym „pasem transmisyjnym” eksportu rewolucji kubańskiej na kontynent stała się Organizacja Solidarności Latinoamerykańskiej (*OLAS*), którą powołano do życia w Hawanie w 1967 r. Ambitne plany strategii kontynentalnej F. Castro pokrzyżowała śmierć Ernesto Che Guevary oraz załamanie się większości ruchów partyzanckich⁴⁹. Należy podkreślić fakt, iż w latach 1959-1989 latynoamerykańska *guerrilla* przechodziła różne etapy⁵⁰. W czasie aktywności *guerrilla rural* (wiejskiej) i *guerrilla urbana* (miejskiej) grupy „samoobrony” przekształciły się m. in. w oddziały partyzanckie takie, jak: *Fuerzas*

⁴⁶ W 1960 r. ukazał się podręcznik partyzantki napisany przez Ernesto Che Guevarę, jego tezy rozwinął Régis Debray, następnie ukazał się kolejny tom autorstwa Carlosa Marighelli, szerzej w: E. Che Guevara, *La Guerra de Guerrillas*, Hawana 1960; R. Debray, *Révolution dans la révolution?*, Paris 1967; C. Marighella, *Minimanual do guerrilheiro urbano*, Hawana 1969.

⁴⁷ „Bandytyzm społeczny” nigdzie nie przybrał formy walki ogólnonarodowej, niemniej stworzył pewien mit, który przeszedł do tradycji takich państw, jak: Brazylia, Meksyk, Kolumbia, Wenezuela i Peru, szerzej w: W. Rómmel, *Terroryzm polityczny w Ameryce Łacińskiej*, w: J. Muszyński, *op. cit.*, s. 330.

⁴⁸ Próbowano wykorzystać do tego celu Konferencję Trzech Kontynentów, która odbyła się w Hawanie w 1966 r. W czasie jej obrad powołano Organizację Solidarności Narodów Afryki, Azji i Ameryki Łacińskiej (*OSPAAAL*), która miała wspierać *guerrille*, szerzej w: M. F. Gawrycki, *Czy latynoamerykańska guerrilleros to terroryści?* w: *Terroryzm współczesny...*, s. 239 i n.

⁴⁹ Według J. Domingueza polityka zagraniczna rewolucyjnych władz kubańskich dążyła do normalizacji stosunków z Zachodem, ponieważ rząd Castro nie wspierał *guerrilleros* w państwach, z którymi nawiązał stosunki dyplomatyczne. Był to zabieg, aby wymusić międzynarodowe uznanie rewolucyjnych władz Kuby, szerzej w: D. Dominguez, *To Make a World Safe for Revolution. Cuba's Foreign Policy*, Cambridge 1989, s. 146.

⁵⁰ Etap 1.: lata 1959-1961 – spontaniczne „romantyczne” tworzenie oddziałów *guerrilli* inspirowane przez wydarzenia na Kubie, głównie inteligencja i studenci, zakładano szybkie odniesienie sukcesu; etap 2.: lata 1962-1965 – poparcie *guerrilli* przez partie komunistyczne; etap 3.: 1966-1969 – partie komunistyczne opowiadają się za pokojowym przejmowaniem władzy, załamanie się partyzantki wiejskiej, klęska „strategii kontynentalnej”; etap 4.: 1969-1977 – działania *guerrilli* miejskiej, Kuba przestaje czynnie wspierać wojnę partyzancką; etap 5.: 1977-1989 – ponowne ożywienie w wyniku zwycięstwa sandinistów w Nikaragui, Kuba wraca do strategii kontynentalnej; w latach 90. XX w. liczyła się tylko *guerrilla* walcząca w Peru, Meksyku i Kolumbii, szerzej w: M. F. Gawrycki, *op. cit.*, s. 243-248; T. Iwiński, *Guerrilla*, „Polityka” 1982, nr 28, s. 14.

*Armadas Revolucionarias de Colombia (FARC – Kolumbia), Movimiento de Liberación Nacional – Tupamaros (Urugwaj), Monteneros (Argentyna), Ação Libertador Nacional (Brazylia), Ejército Revolucionario del Pueblo (Argentyna)*⁵¹.

Przyczyną poparcia dla idei *guerrilli* ze strony mas chłopskich na kontynencie latynoamerykańskim była tradycja wyrażania protestu społecznego, stosowana od czasów kolonialnych⁵². Na latynoamerykańskiej wsi na przełomie XIX i XX w. panowały niemal feudalne stosunki. Ziemia była w rękach wielkich latyfundystów, a chłopci, stanowiąc zdecydowaną większość społeczeństwa, byli tylko siłą najemną. Nierówność społeczna i chęć posiadania ziemi sprzyjała werbowaniu ochotników⁵³. W tradycji był też głęboko zakorzeniony tzw. bandytyzm społeczny (np. brazylijscy *cangaceiros*). Element dopełniający stanowiła skłonność do stosowania przemocy, ponieważ wszystkie wojny domowe na kontynencie odznaczały się brutalnością i wysoką liczbą ofiar. Warto zaznaczyć, iż kultura rdzennych mieszkańców Ameryki Łacińskiej w wielu przypadkach dopuszczała składanie ofiar z ludzi, w ramach umownego *sacrum*. Czynniki kulturowe, tradycja, stosunki ekonomiczne, sytuacja społeczna wpłynęły na krótkotrwały sukces *guerrilli*.

Idea *guerrilli* oraz legenda⁵⁴ E. Che Guevary rozprzestrzeniła się również poza kontynentem latynoamerykańskim. Duże znaczenie dla postrzegania haseł związanych z nową lewicą miał kontekst międzynarodowy. Na przełomie lat 60. i 70. XX w. Stany Zjednoczone uwikłane były w wojnę w Wietnamie. Implikowało to pacyfistyczne nastroje społeczne w USA, a w Europie Zachodniej – antyamerykańskie.

W Europie Zachodniej od początku lat 70. XX w. zaczął się nasilać terroryzm lewacki, a w późniejszym okresie terroryzm ultraprawicowy. Terroryzm lewicowy obrał za cel zburzenie burżuazyjnego systemu społecznego. Organizacje terrory-

⁵¹ M. F. Gawrycki, *op. cit.*, s. 246-248.

⁵² W czasach kolonialnych *guerrilla* była formą samoobrony Indian i czarnych niewolników wobec hiszpańskiego i portugalskiego panowania. Później stała się sposobem walki narodowowyzwoleńczej. Po wojnach niepodległościowych w państwach Ameryki Łacińskiej dochodziło do sporów pomiędzy konserwatystami a liberałami, które rozstrzygano zbrojnie, szerzej w: R. Mroziwicz, *Rewolucja meksykańska 1910-1917: zarys historii politycznej*, Warszawa 1973; T. Łepkowski, *Historia Meksyku*, Wrocław 1986, s.201.

⁵³ Według założeni E. Che Guevary *faco guerrillero* powinna opierać się na wysiłku chłopskim. Guevara postawił trzy tezy rewolucyjne: „siły ludowe mogą wygrać wojnę z wojskiem”, „nie zawsze trzeba czekać, aż zaistnieje sytuacja rewolucyjna”, „w nierozwiniętej Ameryce terenem walki powinna być wieś”. W zasadzie wszystkie trzy były sprzeczne ze stanowiskiem Lenina i partii komunistyczne nie chciały ich zaakceptować. Guevara odwołał się do chłopstwa – był rewolucjonistą-pragmatykiem, chciał wywołać rewolucję latynoamerykańską zaczynając od Argentyny. Flirt z komunistami trwał krótko, ponieważ partie komunistyczne Ameryki Łacińskiej posłuszne były Moskwie i opowiadały się za pokojowym przejściem władzy. Z czasem komuniści uznali przewodnią rolę Kuby w tej operacji, a Kuba od 1975 r. uznała, że jest wiele dróg przejmowania władzy, nie tylko zbrojna walka, szerzej w: M. F. Gawrycki, *op. cit.*, s. 241-242; J. Bryła, *Strefy wpływów w stosunkach międzynarodowych. Aspekty teoretyczne i praktyczne na przykładzie supermocarstw*, Poznań 2002, s. 89 i n.

⁵⁴ Należy dodać, iż paradoksalnie osoba, która całe swoje życie poświęciła walce z kapitalizmem, krzewieniu rewolucji marksistowskiej ostatecznie została zapamiętana przez szerokie rzesze społeczne jako element kapitalistycznej popkultury, stanowiąc symbol młodzieżowego buntu.

styczne i bojówki występowały przeciwko imperializmowi, kapitalizmowi oraz „autorytarnym” rządóm. Ich przywódcy głosili zasadę równości wszystkich ludzi. W wielu zachodnich stolicach dochodziło do zamieszek, demonstracji i walk ulicznych. Przeważnie młodzi ludzie demonstrowali przeciwko pozostałościom kolonializmu oraz wojnie w Wietnamie⁵⁵.

Represyjność aparatu państwa, uosabiana akcjami policyjnymi, brutalnymi metodami rozpędzania demonstracji wyzwoliła wśród działaczy ugrupowań lewicowych chęć odwetu. Przemoc stała się elementem życia politycznego, a forum debaty – ulice. Przywódcy ugrupowań lewicowych nawoływali do zdecydowanego społecznego oporu, rewolucyjnego zrywu. Apele te nie odniosły oczekiwanych rezultatów, spotkały się z niewielkim oddźwiękiem społecznym. Społeczeństwa Europy Zachodniej nie były skłonne poprzeć takiego sposobu walki o lepszy świat. Zawód i frustracja pchnęły rewolucyjnych przywódców do stosowania „propagandy czynu”⁵⁶. Przywódcy terrorystycznych ugrupowań lewicowych, jak i prawicowych począwszy od przełomu lat 60. i 70. XX w. próbowali przemocą obalić system demokratycznych rządów w państwach Europy Zachodniej.

Do struktur tych należały głównie grupy wyrosłe z nurtów ruchu studenckiego pokolenia 68'. Ich członkowie utożsamiali się z ideą buntu „pokoleniowego”, opowiadali się za anarchizmem, żyli w wyizolowanych komunach, kontestowali sposób życia ówczesnego społeczeństwa. Rewolucja, z którą się utożsamiali, wiązała się ze swobodą seksualną i zażywaniem narkotyków – kreowali się na nową awangardę społeczną⁵⁷.

W Republice Federalnej Niemiec najślawniejszą grupą była Frakcja Czerwonej Armii (*Rote Armee Fraktion* – *RAF*, znana też jako grupa Baader-Meinhof)⁵⁸, Komuna Wieganda⁵⁹, Socjalistyczny Kolektyw Pacjentów (*Sozialische Patientenkollektiv*

⁵⁵ J. Pałgan, *Terroryzm w Europie Zachodniej*, w: *Terroryzm. Globalne wyzwanie...*, s. 81 i n.

⁵⁶ „Powstanie, które czynem podkreśla zasady, jest najbardziej skuteczną formą propagandy, a także jedyną, która nie oszukując i nie deprawując mas, przenika do najgłębszych warstw społecznych i włącza siły do walki Międzynarodówki”, szerzej w: V. Grotowicz, *op. cit.*, s. 34 - 35.

⁵⁷ Komuna I, którą w lutym 1967 r. założył w Berlinie Zachodnim Dieter Kunzelmann, nie była organizacją terrorystyczną, szerzej w: B. Hoffman, *op. cit.*, s. 77.

⁵⁸ Przyjmuje się, iż 14 maja 1970 r., czyli data uwolnienia z więzienia Andreea Baadera przez Ulrikę Meinhof i jej współpracowników stanowi początek działalności terrorystycznej Baader-Meinhof. Następnie ogłoszono powstanie Frakcji Czerwonej Armii (*RAF*), która odwoływała się w swym programie do ideologii marksizmu i anarchizmu oraz doświadczeń rewolucji w Trzecim Świecie (szczególnie doświadczeń kubańskich). Grupa ta przeszła do historii jako pierwsze pokolenie *RAF*. Drugie pokolenie *RAF* działało w latach 1975-1977, szerzej w: *Encyklopedia terroryzmu...*, s. 548 i n.

⁵⁹ Komuna ta powstała w 1968 r., jej członkowie stworzyli podstawy teoretyczne terroryzmu anarchistycznego. Uznali za konieczność stosowanie przemocy w walce z systemem politycznym. Na bazie tego środowiska powstała w 1969 r. pierwsza w RFN lewacka grupa terrorystyczna, której przewodził między innymi F. Teufel. Grupa ta nie przeprowadziła żadnej akcji, ponieważ policja zachodnioniemiecka aresztowała jej członków, szerzej w: This is Baader-Meinhof, (URL): <http://www.baader-meinhof.com/>, z 20 V 2007; (ULR): <http://www.crimelibrary.com/terrorists/baader/>, z 23 V 2007; (URL): <http://www.rafinfo.de/hist/kap01.php>, z 20 V 2007.

– SPK⁶⁰, Ruch 2 Czerwca (2. Juli Bewegung – R2C)⁶¹ – współpracujący z Ludowym Frontem Wyzwolenia Palestyny (PFLP)⁶². Doszło wówczas do współpracy m. in. pomiędzy Organizacją Wyzwolenia Palestyny a terrorystycznymi organizacjami niemieckimi⁶³. RAF wspierały służby specjalne m. in. NRD (*Stasi*) i bułgarska służba bezpieczeństwa (*Държавна сигурност*), które terrorystom poszukiwanym listami gończymi zapewniały mieszkania i źródła utrzymania⁶⁴.

We Francji radykalna lewica osiągnęła apogeum swej aktywności prawie dziesięć lat później niż w RFN czy we Włoszech. Hasła skrajnej lewicy odwoływały się do maoizmu, anarchizmu i marksizmu. Nawiązywały również do podobnych ugrupowań działających w Europie Zachodniej. Zasadniczy sprzeciw społeczny budziło bezrobocie absolwentów wyższych uczelni, żądano większej autonomii uniwersytetów i poprawy warunków nauki, występowano przeciwko stylowi sprawowania władzy przez Charlesa de Gaulle'a⁶⁵.

Najważniejszymi ugrupowaniami terrorystycznymi były: Grupa Akcji Międzynarodowych Rewolucjonistów (*Groupes d'action révolutionnaire internationalistes – GARI*)⁶⁶, Międzynarodowe Brygady (*Brigades Internationales – BI*)⁶⁷, Zbrojne Komórki na rzecz Ludowej Niezależności (*Noyaux armes pour l'autonomie populaire – NAPAP*)⁶⁸, Akcja Bezpośrednia

⁶⁰ Organizację założył Wolfgang Huber (pracownik kliniki psychiatryczno-neurologicznej w Heidelbergu). Na początku 1971 r. SPK przeprowadziła kilka nieudanych zamachów bombowych. W wyniku późniejszych aresztowań małżeństwa Huberów przez policję, 12 lipca 1971 r. ruch uległ samorozwiązaniu, szerzej w: J. Pałgan, *op. cit.*, s. 83.

⁶¹ R2C założył w 1972 r. B. Bauman. Organizacja ta była luźno powiązana z RAF, współpracowała z Ludowym Frontem Wyzwolenia Palestyny (PFLP), szerzej w: R. D. Crelinsten, *The Internal Dynamics of FLO During the October Crisis of 1970*, w: *Inside Terrorist Organizations*, D. C. Rapoport (red.), London-Portland 2001, s. 59 i n.

⁶² PFLP został założony w 1967 r., była to główna siła lewicowa w ramach Organizacji Wyzwolenia Palestyny (OWP). Kierowali nią George Habasz i Wadi Haddada. Dowodzony przez Mohammeda Boudię (szefa wydziału działań europejskich) w marcu 1971 r. PFLP przeprowadził pierwszy zamach w Europie, terroryści wysadzili zbiorniki z ropą *Gulf Oli* w Holandii. W lutym 1972 r. bojówka PFLP uprowadziła pierwszy samolot *Lufthansy* domagając się od rządu RFN wypłacenia 5 mln dolarów. Żądanie zostało spełnione, szerzej w: Popular Front for the Liberation of Palestine (PFLP): (URL): <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Terrorism/pflp.html>, z 23 V 2007.

⁶³ Współpraca ta odbywała się na wielu płaszczyznach związanych z logistyką i szkoleniem. Znamienny może być fakt, iż Hassam Salameh dowodzący akcją terrorystyczną organizacji Czarny Wrzesień w czasie Igrzysk Olimpijskich w Monachium 5 września 1972 r. dwa lata wcześniej kierował szkoleniem wojskowym Grupy Baader-Meinhof w Jordani, szerzej w: V. Grotowicz, *op. cit.*, s. 84.

⁶⁴ M. Kuczyński, *Krwawiąca Europa. Konflikty zbrojne i punkty zapalne w latach 1990-2000. Tło historyczne i stan obecny*, Warszawa 2001, s. 397.

⁶⁵ Należy zaznaczyć, iż liczba studentów we Francji w latach 1960-1968 wzrosła z 205 do 500 tys., szerzej w: V. Grotowicz, *op. cit.*, s.229-230.

⁶⁶ Organizację tę we wrześniu 1973 r. założyli hiszpańscy anarchiści przebywający we Francji. Za głównego wroga uważali generała F. Franco. W pierwszej połowie 1974 r. dokonali 24 zamachów bombowych w południowych regionach Francji i w Paryżu. Po aresztowaniach członków organizacji w lipcu 1974 r. w zasadzie straciła znaczenie, szerzej w: V. Grotowicz, *op. cit.*, s. 248.

⁶⁷ W latach 1974-1977 Brygady dokonały kilku zamachów na „przedstawiciel dyplomatycznych pravicowych dyktatur”, szerzej w: Brigades Internationales, (URL): <http://site.voila.fr/espana36/brigades/brigade3.htm>, z 23 V 2007.

⁶⁸ Inna nazwa tej organizacji to Komórki Zbrojne dla Autonomii Proletariatu. Organizacja ta dokonała zabójstwa strażnika w zakładach Renaulta. Później 24 marca 1977 r. została rozbita wskutek aresztowań dokonanych przez francuską policję, szerzej w: A. Ciupiński, A. Zajac, *Wybrane problemy walki z terroryzmem międzynarodowym*, Warszawa 2002, s.40.

(*Action directe – AD*)⁶⁹. Najbardziej znana z nich *AD* planowała stworzenie wraz z niemiecką Frakcją Czerwonej Armii antyimperialistycznego frontu zachodnioeuropejskiego na wzór Organizacji Wyzwolenia Palestyny (*OWP*). W skład miały wejść włoskie Czerwone Brygady i belgijskie Komórki Komunistyczne Partyzantów. Akcja miała być wymierzona w struktury militarno-polityczne *NATO*. W wyniku aresztowań członków *AD* i innych organizacji lewackich stosujących terroryzm jako narzędzie walki, plan ten się nie powiódł⁷⁰.

We Włoszech rewolucja lewacka miała inny, bardziej socjalny charakter niż w RFN czy też we Francji. W latach 70. XX w. włoska gospodarka przeżywała kryzys. Brak perspektyw dla młodych ludzi, bezrobocie oraz inflacja doprowadziły do powstania sojuszu studentów i robotników. Dochodziło do wspólnych publicznych wystąpień. Władze państwowe odpowiadały siłą na protesty, co doprowadziło do eskalacji przemocy i tendencji rewolucyjnych.

Analizując uwarunkowania kulturowe działalności organizacji lewackich terrorystów, należy zauważyć, iż w latach 70. XX w. przejęli oni metody od kryminalistów czy grup mafijnych, szczególnie mafii sycylijskiej, neapolitańskiej gomorry lub kalabryjskiej zorganizowanej przestępczości. Porwania dla okupu i zabójstwa nie były w życiu politycznym Włoch czymś nowym. Istniało duże rozdrobnienie grup posługujących się przemocą, określaną jako czarny i czerwony terroryzm⁷¹.

Najśłynniejszym ultralewicowym ugrupowaniem włoskim stały się Czerwone Brygady (*Brigate Rosse – BR*)⁷², Zbrojne Komórki Proletariackie (lub Zbrojne Jednostki Proletariatu – *Nuclei Armati Proletari – NAP*)⁷³, Front Walki Komunistycznej⁷⁴ i *Prima Linea*⁷⁵. W pierwszej fazie taktyka tych organizacji polegała na ataku na symbole państwa (zamachy na policjantów, karabinierów, więzienia, koszary itd.),

⁶⁹ *AD* powstała 1 maja 1979 r. Celem ugrupowania była walka z międzynarodowym imperializmem. Skupiła ona w swych szeregach członków *GARI*, *BI* i *NAPAP*, a także ugrupowań anarchistycznych. W pierwszej fazie działań terroryści realizowali strategię „propaganda przez czyn” bez większych rezultatów. Następnie przeszli do bardziej efektywnych działań (ostrzelali budynek ministerstwa pomocy państwom rozwijającym się), co skończyło się aresztowaniem ok. 30 członków *GARI*. Po nawiązaniu współpracy z Frakcją Armii Libijskich Rewolucjonistów (*FARL*) doszło do kilku zamachów w Paryżu na żydowskie i amerykańskie obiekty, w wyniku których zginęło 8 osób. Po fali zamachów doszło do podziału wewnętrznego grupy oraz aresztowań jej członków. W latach 1986-1987 grupa w zasadzie przestała istnieć, szerzej w: J. Tomasięwicz, *Terroryzm na tle przemocy politycznej. Zarys encyklopedyczny*, Katowice 2000, s. 126.

⁷⁰ B. Hoffman, *op. cit.*, s. 80

⁷¹ Na opublikowanej liście organizacji terrorystycznych działających we Włoszech w 1983 znalazło się 21 organizacji terrorystycznych skrajnie prawicowych i 23 ultralewicowe, szerzej w: J. Ambroziewicz, *Anioliowie śmierci*, Warszawa 1988, s. 23.

⁷² *BR* powstała 20 października 1970 r., została założona przez włoskich studentów. W 1974 r. z rąk *BR* zginął premier Włoch Aldo Moro. W latach 1978-1982 terroryści przeszli do generalnej ofensywy, w wyniku której dokonano ponad dwa tysiące zamachów i aktów sabotażu. W skutek zmiany taktyki państwa (wprowadzono prawo, które w zamian za informacje mogło prowadzić do złagodzenia kar podejrzanych o terroryzm) w zwalczaniu terroryzmu po 1981 r. funkcjonariuszom policji i wywiadu udało się skutecznie osłabić struktury *BR*, szerzej w: K. Karolczak, *Encyklopedia terroryzmu*, Warszawa 1995, s. 33.

⁷³ Szerzej w: V. Grotowicz, *op. cit.*, s. 194;

⁷⁴ Szerzej w: *Encyklopedia terroryzmu...*, s. 560.

⁷⁵ *Prima Linea* (URL): <http://web.tiscali.it/augustus/osspl.htm>, z 23 V 2007.

w drugiej – na strategii „ataku w serce państwa” (celem stała się struktura demokratycznego państwa)⁷⁶.

W tym samym okresie w Europie Zachodniej działały ugrupowania skrajnie prawicowe i etnonacjonalistyczne (separatystyczne). Przykładem mogą być we Francji: Tajna Organizacja Wojskowa (*Organisation de l'Armée Secrète – OAS*)⁷⁷, Front Wyzwolenia Narodowego Korsyki (*Fronte di Liberazione Natunale di a Corsica – FLNC*)⁷⁸, Front Wyzwolenia Bretanii – Republikańska Armia Bretońska (*Front de Liberation de la Bretagne – Armée révolutionnaire bretonne – ARB*)⁷⁹, natomiast w Hiszpanii ETA, a w Wielkiej Brytanii IRA.

Dodatkowo w Europie Zachodniej oraz w państwach regionu Bliskiego Wschodu przeprowadzały operacje frakcje Organizacji Wyzwolenia Palestyny (OWP)⁸⁰, które swoje działania na międzynarodowym forum rozpoczęły od porwań samolotów linii pasażerskich, a następnie przeprowadziły zamach na wioskę olimpijską we wrześniu 1972 r.⁸¹

Uprowadzenie 22 lipca 1968 r., samolotu rejsowego izraelskich linii lotniczych *El Al* przez jedną z frakcji OWP było nową „jakością” działań terrorystycznych⁸². Sukces tej operacji polegał na zwróceniu uwagi jak największego audytorium na „sprawę palestyńską”. Akcja ta ukazała nową „jakość” działań terrorystycznych, uświadomiła rządowi zainteresowanych państw możliwości logistyczne, jakimi dysponują organizacje terrorystyczne.

⁷⁶ J. Pałgan, *op. cit.*, s. 89.

⁷⁷ Francuska organizacja terrorystyczna, sprzeciwiająca się uznaniu niepodległości Algierii przez rząd Francji. Założył ją w Madrycie w 1961 r. generał Raoul Salan. *OAS* dopuszczała się morderstw na terenie Algierii i zamachów we Francji. W wyniku jej działania straciło życie ok. 12 tys. ludzi. Ostatecznie poniosła klęskę, w 1962 r. Algieria proklamowała niepodległość. Organizacja przeszła transformację i zmieniła nazwę na Krajową Radę Ruchu Oporu (*CNR*). Przeszła praktycznie istnieć pod koniec lat 60. XX w. na skutek aresztowań jej przywódców, szerzej w: *Encyklopedia terroryzmu...*, s. 556-558.

⁷⁸ *FLNC* jest największą separatystyczną organizacją na Korsyce. Członkowie *FLNC* podkładają bomby w miejscowościach turystycznych. Bomby z reguły wybuchają w nocy, a mieszkańcy zazwyczaj są uprzedzani o atakach, szerzej w: K. Krzysztófek, A. Sadołowski, *Pogranicza etniczne w Europie*, Białystok 2001, s. 83; V. Grotowicz, *op. cit.*, s. 352-358.

⁷⁹ Członkowie *ARB* w latach 70. i 80. XX w. dokonali kilku zamachów bombowych. Ich celem były głównie linie przesyłowe i transformatory prądu. Ruch niepodległościowy Bretanii należy do folkloru politycznego, ma marginalne znaczenie.

⁸⁰ OWP powstała w wyniku konferencji zwołanej przez G. A. Nasera prezydenta Egiptu w styczniu 1964 r. Konferencja założycielska OWP odbyła się w maju 1964 r. we Wschodniej Jerozolimie. Podpisane dokumenty zobowiązały OWP do zniszczenia Izraela (utrzymano te zapisy w mocy do 1996 r.). Po wojnie z Izraelem przegranej przez siły arabskie w 1967 r. w ramach OWP powstały: Ludowy Front Wyzwolenia Palestyny „Czamy Wrzesień” – komórka terrorystyczna wchodzącej w skład OWP – *Al-Fatah*, Ludowy Front Wyzwolenia Palestyny – Generalne Dowództwo, Ludowo-Demokratyczny Front Wyzwolenia Palestyny.

⁸¹ P. Taylor, *States of Terror: Democracy and Political Violence*, Londyn 1993, s. 8 za: M. Tomczak, *Zderzenie cywilizacji ...*, s. 41.

⁸² Świadczą o tym trzy cechy: po pierwsze – akcja ta stanowiła akt polityczny – terroryści mieli zamiar wymienić porwanych zakładników na terrorystów palestyńskich więzionych w Izraelu; po drugie – porwanie samolotu określonej linii miało upokorzyć rząd Izraela; po trzecie – terroryści z premedytacją zaistnieli w mass mediach, zmusili rząd Izraela do negocjacji, którym przyglądało się wiele milionów ludzi na całym świecie mających dostęp do globalnych środków masowego przekazu, szerzej w: B. Hoffman, *op. cit.*, s. 64 i n.; M. Madej, *Zagrożenia asymetryczne bezpieczeństwa państw obszaru transatlantyckiego*, Warszawa 2007, s. 135 i n.

Należy zaznaczyć, iż od 1968 r. OWP w swoich powstańczych obozach (początkowo w Jordanii, później w Libanie i Jemenie) – w zamian za korzyści materialne, szkoliła terrorystów z całego świata. Celem pośrednim OWP stała się budowa ponadnarodowych „mostów rewolucyjnych”. W latach 1968-1980 palestyńskie ugrupowania terrorystyczne należały według statystyk do najaktywniejszych organizacji posługujących się przemocą o charakterze politycznym⁸³. Skutki przeprowadzanych z coraz większym rozmachem akcji terrorystycznych wymuszały działania zapewniające bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne poszczególnych państw⁸⁴.

Pomimo egzotycznych sojuszy i haseł ugrupowania wchodzące w skład OWP różniły się diametralnie od grup nowej lewicy w Europie Zachodniej. Organizacje te łączył tylko jeden cel, osłabienie państw Zachodu zarówno wewnętrznie, jak i na forum międzynarodowym. Dla Palestyńczyków najważniejszym celem było stworzenie własnego, niepodległego państwa i zniszczenie Izraela. Polityka OWP nawiązywała do wydarzeń na Bliskim Wschodzie, a w szczególności do relacji Izraela z większością państw należących do kręgu kultury islamu.

W końcu lat 70. i na początku lat 80. XX w. rozpoczął się okres wzmożonej aktywności terrorystycznej organizacji fundamentalistów religijnych, w szczególności judaistycznych i islamskich⁸⁵. Oprócz narastającego ekstremizmu religijnego w latach 80. XX w. nasiliły się działania organizacji ekologicznych⁸⁶ oraz antyaborcyjnych⁸⁷, które uciekały się do różnych form sabotażu.

Przykładami grup terrorystycznych, które w swych programach odwoływały się do postulatów związanych z ekologią, mogą być m.in. takie organizacje, jak: Front Wyzwolenia Ziemi (*Earth Liberation Front*), Stowarzyszenie Sabotażystów Polowań (*Hunt Saboteurs Association*), Front Wyzwolenia Zwierząt (*Animal Liberation Front*), Siły Walczące o Prawa Zwierząt (*Animal Rights Militia*), Departament Sprawiedliwości (*Justice Department*), Ekologiczni Najeźdźcy (*Eco-Raiders*), Najpierw Ziemia (*Earth First*). W większości przypadków organizacje te powstały na przełomie lat 60. i 70. XX w. Ruch związany był z subkulturą hipisowską, działał pod hasłami: miłości, równości

⁸³ W warunkach zimnej wojny terroryści godzący w interesy państw Zachodu i ich sprzymierzeńców byli wspierani logistycznie przez wywiady państw socjalistycznych i ZSRR. Dzięki temu terroryści mogli liczyć na tzw. państwa bezpiecznego azylu, szerzej w: F. Biernaś, *Mrok i mgła z dziejów KGB*, Warszawa 1997, s. 515 i n.

⁸⁴ Powołano specjalne jednostki policji lub wojska odpowiednio wyszkolone do działań specjalnych, których głównym zadaniem było bezpośrednie zwalczanie zagrożenia ze strony terrorystów. Nawiązano ściślejszą współpracę w zwalczaniu i przeciwdziałaniu terroryzmowi; powstała np.: GRUPA Trevi, zorganizowana w ramach prac Wspólnot Europejskich, szerzej w: C. Great, *Terrorizm*, Warszawa 2000, s. 61.

⁸⁵ W latach 1980-1984 kampanię terrorystyczną rozpoczął m. in. judaistyczny „Terror przeciwko terrorowi” (*TNT*) oraz grupa *Sicarii*, szerzej w: R. Borkowski, *op. cit.*, s. 104-110; A. Krawczyk, *Terrorizm żydowski w Izraelu w latach 80. i 90. XX wieku*, w: *Polityczne metody zwalczania terroryzmu...*, s. 109.

⁸⁶ Szerzej w: E. Pośluszna, *Ekstremizm w obronie praw zwierząt – źródła inspiracji*, w: *Terrorizm. Anatomia zjawiska*, K. Liedel (red.), Warszawa 2006, s. 147; E. i J. Pośluszni, *op. cit.*, 127 i n.; J. Tomaszewicz, *Przemoc w ruchu ekologicznym: od obywatelskiego nieposłuszeństwa do terroryzmu. Przypadek Earth Liberation Front*, w: *Terrorizm. Anatomia zjawiska...*, s. 166 i n.

⁸⁷ Szerzej w: J. Pośluszny, *Armia Boga...*, s. 213 i n.

i pokoju dla wszystkich. Początkowo organizacje te zajmowały się formami perswazji bez przemocy (pisanie petycji, listów, roznoszeniem ulotek oraz bojkotem filmów z drastycznymi obrazami dotyczącymi traktowania zwierząt), później ruch się zradykalizował. Dochodziło do niszczenia mienia, akcje wymierzone były w przemysł farmaceutyczny, futrzarski, mięsny, ośrodki naukowe, ogrody zoologiczne, bary *fast-food*, tory wyścigowe oraz cyrki⁸⁸. Ataki tego typu miały miejsce do początków lat 80. XX w., następnie zmieniono taktykę i zaczęto grozić osobom.

Do najbardziej znanych organizacji antyaborcyjnych działających w USA można m. in. zaliczyć: *Operation Rescue* (później *Operation Save America*), *Army of God's*, *Pro-Life Action League*, *Lambs of Christ*, *Missionaries to the Pre-Born*, *Rescue America*⁸⁹. W latach 80. XX w. odnotowano wzrost przemocy antyaborcyjnej, doszło do kilkuset podpałen i zamachów bombowych. Ruchy te zaczynały działalność podobne jak organizacje walczące o prawa zwierząt, czyli za pomocą łagodnej perswazji. Następnie sięgano po bardziej radykalne środki, nachodzenie w domach i biurach lekarzy dokonujących aborcji, blokady klinik, agresywne pikety uliczne. W 1993 r. doszło do pierwszego zabójstwa na tle ideologii antyaborcyjnej, zastrzelony został lekarz David Gunn, a sprawcą był Michael F. Griffin z *Rescue America*⁹⁰.

W latach 80. XX w. schyłkową fazę przechodziły ugrupowania tzw. nowej lewicy, wywołane to było bankructwem idei komunistycznej, stopniowym brakiem wsparcia ze strony bloku wschodniego oraz coraz bardziej skutecznymi akcjami służb bezpieczeństwa wymierzonymi w przywódców i członków grup⁹¹.

W latach 1989-1992 katalizatorem przemian stał się proces demontażu dotychczasowego ładu międzynarodowego. Erozja systemu socjalistycznego oraz zaostrzenie antyterrorystycznej polityki państwa Europy Zachodniej i USA spowodował spadek aktywności terroryzmu ugrupowań „nowej lewicy”.

Pod koniec XX w. i w pierwszej dekadzie XXI w. na pierwszy plan wysunęły się organizacje radykałów islamskich⁹². Fundamentalizm islamski, postrzegany jako sposób

⁸⁸ Straty spowodowane takimi akcjami, biorąc pod uwagę tylko działalność ALF w latach 1996-2002 wyniosły 43 mln USD, szerzej w: R. Arnold, *Ecoterror: The Violent Agenda to Save Nature. The World of the Unabomber*, Washington 1997, s. 209 i n.; D. Henshaw, *Animal Warfare. The Story of the Animal Liberation Front*, London 1989, s. 75 i 76; D. Hardy, *America's New Extermists: What You Need to Know About the Animal Rights Movement*, Washington 1990, s. 15 i n.; R. Monaghan, *Terrorism in the name of animal right*, „Terrorism and Political Violence” 1999, t. 11. Nr 4, s. 161 i n.

⁸⁹ E. i J. Postuszni, *op.cit.*, s. 128 i n.

⁹⁰ R.G. Perlstein, *Anti-Abortion Activist's Terror Campaign*, w: *International Encyclopedia of Terror*, s. 559.

⁹¹ Dotyczyło to: Frakcji Czerwonej Armii (, a w szczególności ścisłego kierownictwa grupy Baader-Meinhof), GARI, BI, NAPAP, a w późniejszym okresie, Akcji Bezpośredniej (AD – powstałej z: GARI, BI i NAPAP), szerzej w: J. Piaseczny, *Frakcja Czerwonej Armii na wolności*, „Przegląd” 6/2007, s. 30; M. Tomczak, *Przemoc i polityka*, Poznań 1984, s. 41; P. Borucki, *Czerwone Brygady*, Warszawa 1980, s. 37.; J. Pałgan, *op. cit.*, s. 86 i n.

⁹² Do najważniejszych z nich można zaliczyć: *Islamic Jihad Grup*, *Harakat ul-Mujahedin*, *Jemaah Islamiya*, *Hamas*, *Al-Kaida*, *Islamic Army of Aden*, *Islamic Jihad Grup*, *Armed Islamic Grup*, *Hezbollah*, *Palestinian Islamic Jihad*, *Al-Jihad*, *Jaish-e-Mohammed*, szerzej w: P. Ebbig, R. Fiedler, A. Wejkszner, S. Wojciechowski, *Leksykon współczesnych organizacji terrorystycznych*, Poznań 2007, s.196.

adaptacji oraz element wytyczający drogę rozwoju społeczności państw kręgu kultury islamu, rozprzestrzenił się masowo w ostatnich trzech dekadach XX w. Analizując przesłanki zawarte w tezach jego prekursorów można zauważyć, iż dotyczą one głównie zmian w myśl nauk islamu. Zmiany te nie polegają wprost na powrocie do korzeni religii, lecz dotyczą reinterpretacji wersetów Koranu pod dyktando doraźnych potrzeb i celów politycznych. Deklarowany powrót do „czystego” islamu⁹³ łączy się przeważnie z krytyką postawy teologów i stosowaniem osądu indywidualnego⁹⁴, który we wczesnym okresie islamu był zastrzeżony wyłącznie dla najwyższych autorytetów w zakresie nauk Koranu⁹⁵. Fundamentalisci są przeciwni współczesnej kulturze masowej oraz rozwiązaniom systemowym, które konstytuują większość społeczeństw demokratycznych. Stawiane przez radykałów islamskich tezy (jakoby oparte na wersetach Koranu) stają się narzędziem manipulacji społecznej. Dodatkowo fundamentalizm islamski wyrasta m.in. z dominującej świadomości sprzeczności, która zachodzi pomiędzy orzeczeniami i dogmatami islamu, a dominacją Zachodu. Aby pokonać kryzys duchowy i wyrównać bilans między boską obietnicą ziemskiej pomyślności dla wyznawców islamu, a aktualną sytuacją, muzułmanie chcą powstrzymać dalszy rozpad religijnych form życia⁹⁶, które są traktowane jako panaceum na klęskę idei panarabizmu i nacjonalizmu po przegranej wojnie „sześciopodniowej” w 1967 r. oraz konflikcie w Zatoce Perskiej z lat 1990-1991⁹⁷. Zdaniem fundamentalistów obrona wartości kulturowych jest receptą na odzyskanie właściwego miejsca w świecie przez społeczność muzułmanów.

Islam jest traktowany jako antidotum na inwazję kulturową, szczególnie wobec postępującej laicyzacji części państw zamieszkałych przez większość muzułmańską. Dodatkowym argumentem świadczącym o słuszności wybranego kierunku działania jest istnienie Islamskiej Republiki Iranu. Kreowany przez rządzących ajatollahów wizerunek Iranu jako ostatniego prawdziwego bastionu wiary jak dotychczas z powodzeniem kontrastował z laickim Irakiem i prozachodnim Królestwem Arabii Saudyjskiej.

Spśród ekstremistów wykorzystujących nadinterpretacje doktryny religijnej do celów politycznych w ostatnich dekadach XX w. i pierwszych latach XXI w. najbardziej radykalne w formie i najskuteczniejsze w działaniu okazały się ugrupowania islamskie. Daleko za nimi pod względem liczby ofiar i przeprowadzonych aktów terro-

⁹³ R. Malik, *Fundamentalizm oznacza czystość. Rozmowa z Reza Astaneparastem, ambasadorem Iranu w Polsce*, „Rzeczpospolita”, 24 IV 1995.

⁹⁴ Szerzej w: S. H. Nasr, *Idee i wartości islamu*, Warszawa 1988, s. 175.

⁹⁵ *Ibidem*, s. 174.

⁹⁶ A. A. Sachedina, *Activist Shi'ism in Iran, Iraq, and Liban*, w: *Fundamentalizm Observed*, M. E. Marty, R.S. Appleby ed., Chicago, London 1991, s. 404-405.

⁹⁷ E. H. Stadtmüller, M. Smolski, R. Smolski, *Słownik encyklopedyczny edukacji obywatelskiej*, Wrocław 1999, s. 486; *Leksykon współczesnych stosunków międzynarodowych i politycznych*, Cz. Mojsiewicz (red.), Wrocław 1998, s. 276.

ryzmu znalazły się ugrupowania fanatyków judaistycznych czy też chrześcijańskich⁹⁸. Szczególnym przykładem organizacji terrorystycznej o wymiarze globalnym pozostaje *Al-Kaida*⁹⁹.

Wraz z upadkiem bipolarnego świata zmieniały się metody i techniki prowadzenia kampanii terrorystycznych. W dobie rewolucji informatycznej grupy terrorystyczne zaczęły wykorzystywać nowe zdobycze technologii. W ośrodkach analitycznych eksperci opublikowali wiele raportów o konsekwencjach użycia przez fanatyków religijnych broni masowego rażenia¹⁰⁰. Analizując całą serię zamachów przeprowadzonych po 11 września, trudno z całą pewnością przewidzieć następne kroki terrorystów związanych z *Al-Kaidą*. W 2010 r. można zaobserwować ponowną regionalizację działań terrorystycznych, która jest odpowiedzią na amerykańską „wojnę z terroryzmem”. Terrorysty z *Al-Kaidy* skutecznie blokują procesy demokratyzacji i stabilizacji w Iraku. *Al-Kaida* i organizacje z nią współpracujące już od siedmiu lat prowadzą walkę z wojskami koalicji antysaddamowskiej, dążąc do tzw. libanizacji tego państwa. Podobnie sytuacja zarysowuje się w Afganistanie. Pomimo obecności wojsk NATO (Międzynarodowych Sił Wsparcia Bezpieczeństwa, ang. *International Security Assistance Force – ISAF*)¹⁰¹ nie udało się wprowadzić w tym państwie demokratycznych rządów prawa. Afganistan znajduje się nadal pod kontrolą NATO, ale talibowie dokonują ataków na wojska tzw. stabilizujące, jak i przedstawiciele administracji afgańskiej. Władze współpracujące z wojskami koalicji antyterrorystycznej nie są w stanie samodzielnie zabezpieczyć najważniejszych szlaków komunikacyjnych (strategicznych dla funkcjonowania wojsk NATO) oraz stolicy – Kabulu. Pomimo akcji antynarkotykowych i przeciwpartyzanckich, przemyt broni i narkotyków w Afganistanie jest większy niż przed 2001 r. (podczas rządów talibów). Najbardziej dochodową formą zarobkowania dla mieszkańców afgańskich wsi pozostaje nadal uprawa maku i produkcja narkotyków. Wojska koalicji całkowicie nie radzą sobie z tym problemem i nie posiadają skutecznej taktyki pozwalającej ochronić mieszkańców wsi przed pozostającymi w górach bojownikami, którzy w wielu przypadkach kontrolują ten proceder. Wyniszczone wojną społeczeństwo afgańskie nadal ma utrudniony dostęp

⁹⁸ Renesans radykalnych ugrupowań o charakterze zbrojnym nastąpił w USA, kolebce współczesnego fundamentalizmu religijnego. Trzon tych organizacji stanowią tzw. biali chrześcijańscy suprematysty, którzy w celu indoktrynacji posługują się hasłami rasistowskimi, militarystycznymi, skrajnie prawicowymi i antyrządowymi, szerzej w: B. Hoffman, *op. cit.*, s. 101 i n.

⁹⁹ P. L. Williams, *Al-Kaida bractwo terroru*, Warszawa 2002, s. 206.

¹⁰⁰ Z perspektywy 11 września 2001 r. wydaje się, że sięgnięcie przez grupy terrorystyczne, przynajmniej islamskich radykałów, po środki ABC wydaje się mało prawdopodobne i wielce ryzykowne. Pamiętać należy, że za każdym razem, kiedy zostaje przekroczone pewne tabu – następuje zmiana „jakościowa” działań terrorystycznych, zmieniają się zarazem środki prewencyjne, metody zwalczania zjawiska terroryzmu, wzrasta radykalizm postaw w społeczeństwach, które padają ofiarą aktów terroryzmu. W takiej sytuacji potencjalne odwetowe kroki mogłyby stanowić faktyczny początek końca dla przywódców poszczególnych grup i frakcji, szerzej w: F. Francesco, *Terroryzm nuklearny*, w: *Bezpieczeństwo międzynarodowe czasu przemian. Zagrożenia – koncepcje – instytucje*, R. Kuźniar, Z. Lachowski (red.), Warszawa 2003, s. 67 i n.

¹⁰¹ 2008-2009 Allied Joint Force Command Headquarters Brunssum, szerzej w: (URL): <http://www.jfcb.nato.int/>, z 9 I 2009.

do opieki zdrowotnej czy edukacji (79% Afgańczyków to analfabeci). Infrastruktura znajduje się w fatalnym stanie, brak nawet wystarczającej liczby ujęć wody pitnej. Większość ludności wegetuje na granicy ubóstwa, duża część Afgańczyków pozostaje na emigracji. Wojska *NATO* w Afganistanie zmuszane są do prowadzenia akcji odwetowych.

Przyczyni sięgnięcia przez radykalne islamskie ugrupowania po przemoc jest wiele. W przekonaniu liderów poszczególnych organizacji współpracujących z *Al-Kaidą* terroryzm może być najskuteczniejszą lub jedyną strategią walki o należne lub wymaganowane prawa. Pretensje kierowane są z jednej strony do państw wysoko rozwiniętych utożsamianych z Europą Zachodnią i USA, a z drugiej do rodzimych reżimów. Biorąc pod uwagę niekorzystne prognozy demograficzne oraz stopniowe powiększanie się różnicy w zamożności państw bogatej Północy i biednego Południa, można spodziewać się dalszej radykalizacji nastrojów oraz rosnącego poparcia dla ekstremizmu.

ZAKOŃCZENIE

Podsumowując rozważania należy stwierdzić, iż brak jest jednolitej odpowiedzi na pytanie o przyczyny nowoczesnego terroryzmu politycznego. Problem stosowania przemocy pozasystemowej należy postrzegać w kontekście czasoprzestrzennym, społecznym, politycznym i ekonomicznym. Terroryzm stosują osoby, grupy lub społeczności, które upatrują w nim metodę prowadzącą do realizacji własnych celów, przeważnie w sytuacji, kiedy inne środki okazały się nieskuteczne. W dużej części przypadków potwierdzają się założenia teorii zarządzania grozą (strachem), której autorem jest Ernest Becker¹⁰². Według niego jednostki, jak i grupy skłonne są do stosowania przemocy w sytuacji, kiedy zagrożone zostają ich podstawowe wartości konstytuujące światopogląd, nawet w sferze tylko podświadomego zagrożenia życia. Okrucieństwo w tym wypadku jest większe w stosunku do jednostek lub grup, które wykazują inne cechy, odrębnych kulturowo. Teoria ta nie wprowadza jednak uniwersalnego paradygmatu w postaci tzw. niezawodnej sytuacji rewolucyjnej. Za każdym razem ważnymi czynnikami pozostają psychofizyczne właściwości jednostek stosujących terroryzm.

Każdemu nowemu etapowi terroryzmu towarzyszyły zupełnie inne uwarunkowania kulturowo-cywilizacyjne. W jednych przypadkach terroryzm miał podłoże egzogeniczne, w innych endogeniczne. Różnice dotyczyły także stopnia zaangażowania społeczności, która była jego adresatem.

Dla przykładu można porównać koegzystujące z sobą w czasie organizacje terrorystyczne tzw. nowej lewicy, które były odmiennie uwarunkowane pod względem terytorialnym i kulturowym. Oprócz pewnych zapożyczeń ideologicznych ugrupowania te

¹⁰²E. Becker był psychologiem zajmującym się teorią zarządzania grozą (*terror management theory*). Opublikował m. in.: *Revolution in Psychiatry: The New Understanding of Man*, The Free Press 1964; *The Denial of Death*, Collier-Mac 1973; *Escape from Evil*, Free Press 1975.

walczyły o „lepszy świat” różnymi metodami. W Ameryce Łacińskiej *guerrilla* przybrała postać masowych działań partyzanckich i wieloletnich wojen na wyniszczenie, natomiast grupy „nowej lewicy” w Europie Zachodniej uważały się za organizacje elitarne i awangardowe. W obu przypadkach różni byli adresaci przemocy, jak i filozofia działania, dlatego trudno znaleźć wspólne aspekty warunkujące. W Europie Zachodniej i Ameryce Łacińskiej w latach 60. i 70. XX w. procesy cywilizacyjne i przemiany społeczne przebiegały z różną szybkością, odmienne były problemy ekonomiczne oraz sytuacja polityczna, tradycja, czy zależności międzynarodowe.

Powyższa analiza dowodzi, że nie istnieją uniwersalne przyczyny występowania zjawiska współczesnego terroryzmu politycznego. Metodą, która pozwala na możliwie pełne i adekwatne wyjaśnienie uwarunkowań tego zjawiska, pozostaje kompleksowa analiza poszczególnych elementów dotyczących rzeczywistości społecznej, uwzględniająca ogólne kierunki rozwojowe współczesności. Musi ona dotyczyć zarówno tła ideologicznego, przyczyn o charakterze strukturalnym, jak i przesłanek psychospołecznych wynikających z uwarunkowań kulturowych.

Pozostaje kwestią otwartą, czy tego typu kompleksowa analiza jest obecnie możliwa do przeprowadzenia, a co za tym idzie, czy uda się wyodrębnić rzeczywiście adekwatne przesłanki do wyjaśnienia przyczyn nowoczesnego terroryzmu politycznego. Być może dodatkowo sytuację komplikuje brak jednolitych przesłanek metodologicznych, jakimi mogliby się posługiwać teoretycy podejmujący ten problem. Niewątpliwie istnieje potrzeba ostrożnego podchodzenia do tego zagadnienia, tak aby z jednej strony nie ulec skłonności do budowy modeli wewnętrznie spójnych i logicznie poprawnych, ale które odbiegałyby od rzeczywistości. Z drugiej strony, zbyt ciasny pragmatyzm i nieliczenie się z potrzebami poznawczymi też nie doprowadzą do celu¹⁰³.

ABSTRACT

The aim of the article is to highlight the crucial issues related to the concept of terrorism in political sciences. First, the notion of terrorism is defined. Next a dichotomy between two basic modes of perceiving terrorism is shown that raises the most controversy among scholars since it touches upon such issues as the evolution of terrorism and its causes. Also the evolution of the causes of terrorism is presented with emphasis on the major quantifiers of this phenomenon, and the duration of modern terrorism has been divided into stages dominated by particular ideological trends. Analysis of those trends focuses mainly on similarities and differences between them in order to verify the functioning myths.

¹⁰³ J. Muszyński, *op. cit.*, s. 74.